

А. В. Задорожній
аспірант каф. психології та педагогічних технологій,
Криворізький ДПУ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІНІСНО-СМИСЛОВОЇ КАРТИНИ СВІТУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті доведена актуальність проблеми формування ціннісно-смыслової картини світу дитини в процесі навчання. Розглянуті теоретико-методичні підходи до педагогічного діагностування показників сформованості ціннісної орієнтації дитини у реальному та майбутньому житті дитини.

Ключові слова: ціннісно-смыслова картина світу дитини, цінність, орієнтація, суб'єктне сприйняття учбової задачі.

В статті доведена актуальність проблем формування ціннісно-смыслової картини мира ребенка в процессе учения. Рассмотрены теоретико-методические подходы к педагогическому диагностированию показателей сформированности ценностной ориентации в реальной и будущей жизни ребенка.

Ключевые слова: ценностно-смысловая картина мира ребёнка, ценность, ориентация, субъективное восприятие учебной задачи.

In the articles demonstrated the relevance of the problem of education praise formation children. Article demonstrated diagnostic method praise formation children in the reality and future.

Keywords: praise formation picture children, value, orientation, subject perceive education problem.

Реалії сучасної педагогічної діяльності вчителів початкових класів свідчать про ряд актуальних проблем, що існують в діяльності будь-якого, навіть у найбільш компетентного вчителя. До них відносяться, по-перше, низький рівень засвоєння навчального матеріалу. Як правило, це діти, які не стають суб'єктами навчання, незважаючи на те, що вони присутні на уроках і виконують завдання, але рівень усвідомленого оперування навчальним матеріалом залишається низьким. По-друге, визначається ще й така проблема, – це неефективна боротьба вчителів з порушниками шкільної дисципліни. Як правило, це учні, що не відчують себе комфортно в учнівському колективі. Втретє, на рівні визначених педагогічних проблем простежується ще й така, актуальність якої важко переоцінити, – це «омолодження» дитячого алкоголізму, наркотичної залежності у токсичних, психотропних речовинах та схильність до бродяжництва.

Зазначені проблеми пов'язані із вирішенням питань адаптації і соціалізації дітей, яка відбувається шляхом формування ціннісних орієнтацій. Цінності конкретної дитини формуються під впливом

соціального середовища, особливостей тих соціальних груп, в які вона входить і які в сприймає.

З огляду на зазначене особливої актуальності набуває проблема формування ціннісно-сислової картини світу дитини в процесі початкового навчання. Від правильного розуміння дитиною сутності цінності в значній мірі залежить ефективність формування інтелектуальних, емоційно-вольових та особистісних властивостей, що визначається гнучкістю адаптації до педагогічних вимог, батьківського контролю, саморозвитку в умовах соціальної кризи в Україні.

Проблема дослідження ціннісно-сислової картини світу особистості має свою довгу історію. Ще в античному періоді Аристотель визначив цінність як орієнтир емоційного ставлення людини до ситуації або предмету. Він доводить, що сприйняття ціннісної орієнтації відносно грошей в одному випадку, коли «витрата грошей є щедрістю» спонукає людину не засмучуватися при їх відсутності; протилежне сприйняття відносно того, що «збереження грошей властиво для скупих» спонукає діяти жорстоко, консервативно.

На протязі розвитку культури людського існування, як зазначає В.К.Буряк, зміст цінності складав найважливіший педагогічний механізм соціалізації підростаючого покоління [2]. Виступаючи апологетом гуманістичного підходу в розвитку особистості, він підкреслює, що цінність «гуманізації й гуманітаризації освіти – це не мода й тим більше не чиясь примха, в об'єктивна необхідність, що впливає із сучасного стану наукового знання» [2, С. 71].

Вже поверховий підхід до проблеми переконує у перспективності формування ціннісної картини світу дитини як такої, що дозволяє їй розкрити внутрішні потенціали у відповідності запитів суспільства. Водночас, за дослідженням О. М. Леонтьєва (1996), використання поняття «цінність» пов'язана із багаточисельними та неоднозначними його визначеннями. Він представляє аналіз найбільш популярних дефініцій «цінності», і при цьому наголошує, що ще існує більш як 100 інших тлумачень [5].

Аналіз наукової літератури показав, що в філософській, психологічній та педагогічній літературі визначені теоретико-методологічні положення відносно розуміння понять «цінність», «смысл», «картина світу» як таких, що стають базовими для розвитку особистості. Сучасні філософи (О. Г. Спіркін, А. А. Радугін) пояснюють сприйняття світу як сукупність знань, які складають ціннісні орієнтації і спрямованість її розвитку. Російський філософ О.Ф.Лосев відмічав, що «моментом істини» людини є її ціннісні смисли життя [6].

Якщо говорити про психологічні механізми розвитку особистості, то найбільш виразним є *libido*, як енергійний потенціал, запропонований З. Фрейдом. Сутність *libido*, як «космічний початок існування», знайшло своє більш філософсько-світоглядне пояснення в роботах К.-Г. Юнга. Він

вважає, що «воля *libido*» спрямована на пристосування розвитку творчої особистості, здібної найрізноманітнішими засобами адаптуватися в оточуючому світі.

Зрозуміло, що класичне положення про саморозвиток психіки людини, за висловом Л.І.Божович, визначається «можливостями керувати і обставинами власного життя, і самою собою» тільки в тих випадках, коли вона є суб'єктом по відношенню до себе і до інших.

Дослідження духовних цінностей стало традиційним для українських вчених. З різних точок зору розглядаються проблеми духовного розвитку школяра (Г.С.Костюк, І. Д. Бех, Й. М. Боришевський, С. Д. Максименко, В. Г. Кремінь, В. О. Сухомлинський). Визначені теоретико-методологічні складові як смислоутворюючі орієнтири формування особистості учня (В. К. Буряк, Л. В. Кондрашова, О. В. Сухомлинська, С. Френе, Н. Є. Щуркова та ін.). Психологічні особливості життєвого досвіду і знань з навчальних дисциплін молодшого школяра як таких, що «надають ціннісний смисл стійкого чуттєвого сприйняття світу» представлені в багатьох роботах психологів і педагогів (Ш. О. Амонашвілі, Л. І. Божович, К. О. Журба, О. Л. Кононко та ін.). Формування світогляду школярів молодшого віку представлені у дисертаційних дослідженнях (Т. А. Гелло, Є. В. Нефедова, Л. О. Окольська та ін.).

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що для педагогічного дослідження важливо врахувати вихідну енергетичну сутність організму як таку, що породжує конкретну потребу існування і таку, що «присвоює» соціальні цінності як особистісно смислові. В цьому аспекті, нажаль, зазначена проблема ще не знайшла достатньої педагогічної розробленості. Бажано здійснити синкретичне поєднання енергетичного потенціалу в інтеріоризації знань як соціально ціннісних і як таких, що «включаються» в енергію особи, перетворюючи її на суб'єкта учбової діяльності, здібного активно здійснювати пошук нових способів дій в ситуації як особистісно мотивованих.

Мета статті – визначити та схарактеризувати особливості ціннісно-смислової картини світу дитини в процесі початкової освіти за результатами педагогічного діагностування.

Виклад основного матеріалу. Вагомим фактором формування ціннісно-смислової картини світу школяра початкових класів є його сприйняття власного «образу Я» як соціальної цінності та домінуючих цінностей, які обумовлюють його позитивний розвиток у сім'ї, школі, оточуючому середовищі.

Відношення до себе як соціально ідентичної особи, ми розглядали через аналіз домінуючого емоційного стану та відповідних переживань на оцінку його дії, діяльності та поведінки учня у навчальному процесі.

Зазначений шлях вимірювання є класичним, бо в основі існування психіки первинним є чуттєвий образ, його «вольове *libido*». Починаючи з раннього дитинства формується чуттєвий досвід дитини сприймати себе,

розвивається спрямованість позитивного або негативного ставлення до себе, накопичується досвід оцінювання образу Я. Доведено, що у дітей із дитячих притулків ці образи не тільки характеризуються відставанням по відношенню до дітей із сім'ї, але і заниженою самооцінкою, невпевненістю у власних можливостях, уникненням вирішувати складні ситуації.

За результатами досліджень відносно особливостей процесу учіння учнів молодших класів встановлено, що сформована потреба вирішувати учбову задачу є певною смисловою цінністю, що спонукає дитину, за висловом В.В.Давидова [3], до самостійних, мотивованих дій та способів її розв'язання. На цьому етапі організації навчального процесу від вчителя вимагається професійна компетентність формулювати учбові задачі як такі, що спонукають учня до ініціювання «замислів-гіпотез», «віяла ідей», проте в цьому процесі спостерігаються учні, які успішно справляються із навчальним завданням і учні не оволодівають цими знаннями.

Враховуючи зазначену проблему, ми поставили ряд питань: «Що є спонуканням учня до прояву суб'єктного ставлення себе в навчальному процесі?»; «Чи можна вважати, що вчительське заохочення стає руйнівною силою суб'єктивного визначення соціальних цінностей в навчальному процесі?»; «Які знання із навчального матеріалу складають ціннісно-смислову картину світу дитини?».

Для відповіді на поставлені питання було здійснене дослідно-емпіричне дослідження, в якому ми дотримувалися тези: тільки суб'єкт учбової діяльності може у повному обсязі задіяти внутрішні потенціали для вирішення учбової задачі; за цих умов учіння дитини є розвиваючою функцією. В цьому живому руслі навчання відбувається змінювання взаємозв'язків окремих складових цінності як таких, що утворюють цілісну картину світу учня. В його світогляді формуються ціннісні установки і орієнтири, засоби пошукової дії і способи самостійного вирішення будь-якої невизначеної ситуації. Іншими словами, учень набирає досвід ціннісно-смиислової картини світу, в якому він представлений як потрібний суспільству для його удосконалення.

Теоретико-методологічний принцип дослідження орієнтований:

1) на визначення структурної моделі об'єкту дослідження – «ціннісно-смилова культура дитини», змісту його структурних компонентів та взаємозалежності між ними;

2) цілісним підходом до особистості як такої, що здатна до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності і саморегуляції і яка має неповторний унікальний внутрішній світ;

3) врахування біологічної організації індивіду, яка забезпечує не тільки природні потенційні можливості розвитку організму, а й створює особливий психічний стан адаптуватися у соціумі за принципами моралі, розумності і комунікативної взаємодії;

4) чітким формулюванням мети й завдань на кожному етапі

педагогічного діагностування;

Вивчення поставленої проблеми, дозволило нам звернутися до онтогенезу новоутворень ціннісно-сислової картини світу, яке формується в моральній свідомості учня і виступає спонуканням до моральних проявів -відповідальності, працездатності, вимогливості, товариського відношення, соціальної взаємодії, продуктивної навчальної діяльності. Враховуючи зазначене, в дослідженні ми виходили з положення, що сутність ціннісно-сислової картини світу дитини є багатоаспектним особистісним утворенням, яке складається із:

чуттєвого компоненту – відчуття свободи за морально-етичними ознаками оцінювання навколишніх дій, вчинків та поведінки;
когнітивного компоненту – обсяг знань з навчальних дисциплін дитини, якими вона вміє свідомо оперувати та застосовувати їх у власному житті;

особистісного компоненту – гуманістична спрямованість яка проявляється у відкритості у навчальній взаємодії з усіма учасниками цього процесу, творче ставлення до навчання, здібність товаришувати на принципах взаємоповаги та взаємодопомоги, протистояння правопорушенню.

Зазначені складові компоненти ціннісно-сислової картини світу дитини були визначені нами як критерії вимірювання рівнів їх сформованості у експериментальних класах (ЕК) і контрольних класах (КК).

В дослідно-емпіричній роботі були використані наступні педагогічні методики:

1) проєктивна методика для визначення особистісної спрямованості як ціннісної установки у вирішенні реальної задачі (за методикою О. А. Чаркіної [8]);

2) аналіз продуктів навчальної діяльності для визначення відповідальності, охайності і усвідомленого розуміння учнем навчального матеріалу;

3) включене спостереження на уроках математики, української мови і літератури, природознавства і художнього мистецтва для виявлення активності взаємодії з учасниками навчального процесу, виконавчої репродуктивної і творчої діяльності (за методикою І.С.Аверіна [1]);

4) контент-аналіз змісту міні-творів для визначення ціннісно-сислової картини світу учня;

5) експертна оцінка суб'єктного ставлення учнів до навчання та поведінки в початковій школі для аналізу усвідомленого оперування знаннями з навчальних дисциплін, дотримання морально-етичних норм;

6) експертна оцінка виконання тематичних міні-творів, поточних контрольних робіт для виявлення рівня сформованості інтелектуального показника світогляду учнів.

Окрім означених методик здійснювалися включені спостереження, експериментально-тематичні бесіди та інтерв'ю з учнями, їх батьками, вчителями та експертами.

Розв'язання завдання психологічного діагностування включало три підзавдання:

а) дослідження міри значущості для вчителів початкових класів формування ціннісно-сміслової картини світу учня;

б) визначення ієрархії значущих факторів ціннісно-сміслової картини світу дитини;

в) дослідження міри значущості змінних, що входять до кожного із факторів.

Вимірювання здійснювалось за вимогами запропонованих методик (І. С. Аверіна, Г. І. Школьник) та авторською методикою вимірювання рівнів сформованості ціннісно-сміслової картини світу за чотирьохбальною системою, де «1» позначав відсутність будь-яких проявів, «2» – незначний прояв, «3» – більш виражений прояв і «4» – стійко виражений прояв досліджуваного явища.

Виконання міні-творів дозволили визначити показник сформованих уявлень дитини пр.:

- ціннісну картину *реального життя* – це відношення до власного навчання, збереження здоров'я, дотримання норм морально-етичної поведінки: акуратність, відповідальність, вихованість, самостійність, самоконтроль, раціональність, чесність, чутливість;

- ціннісну картину *перспективного життя* – це уявлення про своє майбутнє, взаємозв'язок навчання і постановки перед собою реального життєвого шляху, зміст уявлень про щасливе майбутнє, розуміння сьогоденної підготовки себе до духовного і матеріального забезпечення, до визначення друзів та вміння підтримувати з ними дружні стосунки.

Використання проєктивної методики міні-твори (а у першокласників співбесіда на продовження незакінченої ситуації) дозволили виявити оцінку учня до: а) людини як соціальної цінності; б) здоров'я як основи існування людини; в) продуктів діяльності людини як результат фахової роботи; г) природи як середовища існування людини; д) часу як організації і управління власним життям.

Отримана інформація надавала можливості визначити спрямованість особистості на: гуманістичні цінності – ті, що приносять добро, злагоду, продуктивну взаємодію для досягнення кінцевого результату; егоїстичні цінності – ті, що задовольняють інтереси вередливої дитини (вираз Е.Берна). Результати дослідження представлені в таблиці 1.

Аналіз отриманих матеріалів дозволив визначити низький рівень сформованості цінностей до людини як соціальної цінності. В групі учнів із егоїстичною спрямованістю високі оцінки отримали ті люди, які багаті, «мають Мерседес», «непереможні, бо мають фізичну силу», «вміють набити іншу людину», «вміють вбити людину» та інше. Визначилися несформованими і цінності бережливого ставлення до власного здоров'я, до продуктів діяльності людей, організованого розподілу власного часу.

**Показники спрямованості особистості учня за результатами методики
«Незакінчені ситуації» в КК і ЕК**

Класи	Кількість учнів		Гуманіст.спрямованість		Егоїстична спрямованість	
	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК
1	30	30	42,1	39,8	58,8	60,2
2	32	32	34,1	35,7	65,9	64,3
3	65	65	28,7	56,9	71,3	43,1

За результатами проведеного дослідження, ми змогли виявити «резервну групу учнів», які у випадку непередбаченості ситуації, оперували пошуком вирішення задачі відповідно до морально-етичних норм, дотримання соціальних інтересів, проте не могли використати свої знання у певній мірі (КК – 34,1. ЕК – 35,7%).

Було також визначено середній відсоток вибору вчителями факторів, що відображають усвідомлений педагогічний вплив у навчальному процесі на формування ціннісно-сміслової картини світу учня в процесі засвоєння навчального матеріалу (у контрольній групі вчителів – 33,39%, у експериментальній – 28,36%).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Представлені емпіричні дослідження загалом відображають актуальність визначеної теми. Слід відзначити, що поділяючи думку авторів про роль суб'єктивності сприймання навчального матеріалу учнем, більшість вчителів не надають уваги цій проблемі (КГ вчителів – 65,4%, в ЕГ вчителів – 63,7%).

В процесі включеного спостереження за педагогічною діяльністю вчителя, які враховували суб'єкт-суб'єктну взаємодію на уроках, ми змогли відстежити усвідомлене розуміння навчального матеріалу як такого, яке стає для дитини орієнтиром самовизначення себе у соціумі. Більш того, цей процес був ефективніший у тих випадках, коли високу оцінку давав не вчитель, а учні класу. Зауважимо, що більшість педагогічних досліджень оперує на оцінку похвали учня початкових класів з боку вчителя. Це є питання, яке необхідно більш детально дослідити.

За вибором участі у навчальному процесі та за результатами продуктів діяльності, ми виявили, що більш суттєвим компонентом, що утворює ціннісно-сміслову картину світу дитини є здібність до самооцінки власних дій як відповідального, дисциплінованого, активного, творчого учня. Це дає підставу для виявлення дидактичних умов цілеспрямованого формування ціннісно-сміслової картини світу учня початкових класів, що враховують процеси самосвідомості як ключові у вирішенні проблеми формування.

Література

1. Аверина И. С. Краткий тест творческого мышления. Фигурная форма / И.С.

- Аверина, Е.И. Щербланова. – М. : Интор, 1995. – 125с.
2. Буряк В. К. Педагогічна культура: Теоретико-методологічний аспект / В.К. Буряк. – К. : Деміур, 2005. – 232 с.
 3. Давыдов В. В. Младший школьник как субъект учебной деятельности / В.В. Давыдов, В.И. Слободчиков, Г.А. Цукерман // Вопросы психологии – 1992. – №3-4. – С. 14-19.
 4. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток учнів / Г.С. Костюк // Психологічна наука, вчитель, учень. – К. : Рад.школа, 1979. – С. 19-32.
 5. Лосев А. Ф. Диалектика мифов / В кн. Философия. Мифология. Культура. – М. : Политиздат, 1991. – С.21-185.
 6. Папуча М. В. Успішність навчання як проблема становлення індивідуальності / М.В. Папуча // Освіта і виховання в Польщі: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Ніжен, 2007. – С.140-148.
 7. Чаркіна О.А. Методичні основи розробки і використання педагогічних тестів / О.А. Чаркіна. – Кривий Ріг : КДПУ, 2009. – 116 с.
 8. Юнг К.-У. Libido, ее метафоризмы. – Цюрих, 1939. – 513 с.
 9. Ярошевский М. Г. Краткий курс истории психологии : учеб.пособие / М.Г. Ярошевский. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 144 с.
- Стаття надійшла до редакції 07.04.2010 р.*

Т. В. Іващенко
учитель ЗОШ № 15 ім. М. Решетняка,
м. Кривий Ріг

ПОЗАКЛАСНА РОБОТА З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ ЯК ЗАСІБ САМОРОЗВИТКУ УЧНІВ

У статті автор розкриває місце і роль позакласної роботи в умовах 12-річної системи освіти. Розкриває основні напрямки роботи з дітьми різних вікових груп, враховуючи їх вікові особливості. Автор доводить, що правильно організована позакласна робота з англійської мови розвиває комунікативні навички школярів.

Ключові слова: позакласна робота, комунікативна компетенція, стратегічна і соціокультурна компетенція, словниковий запас учнів, світогляд, творчі здібності, індивідуальна і групова позакласна робота.

В данной статье автор раскрывает место и роль внеклассной работы в двенадцатилетней системе образования. Раскрывает основные направления работы с детьми разных возрастных групп, учитывая их возрастные особенности. Автор доказывает, что правильно организованная внеклассная работа по английскому языку развивает коммуникативные навыки школьников.

Ключевые слова: Внеклассная работа, коммуникативная компетенция, стратегическая и социокультурная компетенция, словарный запас учеников, мировоззрение, творческие способности, индивидуальная и групповая внеклассная работа.

In this article, the author reveals the place and role of extracurricular activities in the twelve-year education system. The basic directions of work with children of different age groups, given their age. The author argues that properly organized class work in English develops the communication skills of schoolchildren.